

411

É R T E K E Z É S E K
A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

AZ I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

X. KÖTET. VII. SZÁM. 1882.

ID. GRÓF TELEKI LÁSZLÓ

ISMERETLEN VERSEI.

SZÁSZ KÁROLY

R. TAGTÓL.

— Ára 10 kr. —

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Solon adótörvényéről. Télyf Ivántól. 1867. 14 l. Ára 10 kr. — II. Adalékok az attikai törvönnyhöz. Télyf Ivántól. 1868. 16 l. 10 kr. — III. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l. 20 kr. — IV. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l. 10 kr. — V. Tudománybeli hátramaradásunk okai, ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l. 10 kr. — VI. A keleti török nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l. 10 kr. — VII. Gelije Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l. 30 kr. — VIII. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l. 60 kr. — IX. Adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59. — 2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l. — X. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l. 20 kr. — XI. Jelentés a felső-ausztriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l. 20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. A Konstantinápolyból legújában érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l. 10 kr. — II. A tragikái fel fogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l. 20 kr. — III. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Joannovics Gy. l. tagtól. 1870. 43 l. 20 kr. — IV. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Fina ly Hen rik l. tagtól. 1870. 47 l. 20 kr. — V. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télyf Iván lev. tagtól. 1870. 23 l. 20 kr. — VI. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l. 20 kr. — VII. Újabb adalékok a régebbi magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szó tár kája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytani névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besenyei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr. — VIII. A sémi magánhangzókról és megjelölésük módjairól. Gr. Kun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l. 20 kr. — IX. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l. 10 kr. — X. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szenácssy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l. 30 kr. — XI. A defterekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l. 20 kr. — XII. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l. 10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Commentator commentatus. Táriózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l. 40 kr. — II. Apáczai Cseri János Barczai Ákos fejedelemben benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyesítés ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — III. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imre t. tagtól. 1872. 18 l. 10 kr. — IV. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló. Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l. 20 kr. — V. Emlékbeszéd Engel József felett. Fina ly Hen rik l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VI. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ósköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l. 40 kr. — VII. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l. 10 kr. — VIII. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól. 1873. 64 l. 30 kr. — IX. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 12 l. 10 kr. — X. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kun Géza l. tagtól. 1873. 52 l. 20 kr. — XI. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende l. tagtól. 51 l. 20 kr.

II. GRÓF TELEKI LÁSZLÓ

ISMERETLEN VERSEI.

SZÁSZ KÁROLY

R. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1882.

A M. TUD. AKADEMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Budapest, 1879. Az Athenaeum r. társ. könyvnyomdája.

Idősb gróf Teleki László ismeretlen versei.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1882. jan. 2. tartott ülésében.)

Az I. vagy jobban mondva az idősb (mert tulajdonkép a családban e néven harmadik) Teleki Lászlóról, a »Buzgó Esdeklések« írójáról, ki e művével s kitűzött pályakérdésével egyaránt nagyot lendített Akadémiánk létrehozásán, a József — akadémiai elnök — és László — a »Kegyencz« írója — atyjáról, kevésbé s csak mellékesen említi irodalom-történetünk, hogy költészettel is foglalkozott. Toldy legalább, költészetünk történetében, melyet Kisfaludy Sándorig hozott le, ép oly kevésbé említi Teleki László nevét, mint több rendbeli emlékirataiban, hol a Telekiekről s épen Lászlóról is szól, nem említi semmi költői munkáját. Bajza, az akadémiai Teleki-könyvtár megnyitásakor tartott felolvasásában »a Telekiek tudományos hatásáról«, részletesen emlékszik Teleki László prózai műveiről, jelesen az »Esdeklések«-ről s az »Egy magyar tudóstársaság felállítása iránti Vélemény«-ről. Költői munkásságáról ezt veti oda: »Teleki László megkisérté erejét a versírásban is; nem ugyan oly sikerrel, mint apja« (az I. József, az ugocsi főispán, a protestánsoknak az 1790/1. országgyűlésen hatalmas vezérférfia, kiről Bajza hosszasabban szólván, költői műveit is kellőleg s részletesen méltatja s az »Atyafi barátság Oszlopából« nagyobb részleteket is idéz) »— de nem is oly kevésbé, mint tordai főispán rokona —« t. i. Teleki Domokos, ki szintén a mult század végén s ennek elején virágzott s utazásait és önéletrajzát adta ki versekben. Ezekre s bizonyára nem a Teleki László versírási kísérleteire szól Bajzának *) alatti eme jegyzete: »Több versei jelentek meg

nyomtatásban«; t. i. a tordai főispánnak; mert Lászlónak, kiről szólunk, tudunkra semmi verses műve nyomtatásban meg nem jelent; s méltán hihetjük, hogy ha mi volt is, vagy végkép elkallódott, vagy a családi irattárban, szorosan magántulajdonkép, a világ elől elrejtve, őriztetik.

Annál nagyobb volt meglepetésem s örömem, midőn a most lefolyt év őszén dr. Herczegh Mihály egyetemi jogtanár úr, egy jókora kézirati kötetet küldött hozzám, »melyet Somogy-megyében, Löllén, Bosnyák Gusztáv földbirtokos úr útján kapott, kinek egy ismerősénél a padlásán találták és gróf Teleki László saját kéziratának tartják.«

Könnyű volt meggyőződnöm, hogy csakugyan az, elejétől végig; mert ha a néhai gróf kézírása nem lett volna előbb is ismeretes előttem, csak össze kelle hasonlítanom az országos levéltárban őrzött számos kéziratával, jelesen hivatalos levelezéseivel, somogyi főispáni helytartó korából, melyek némelyikén nemcsak az aláírás, hanem az egész szöveg saját kézírása.

Ime, a 313 negyedrét lapra terjedő kézirati kötet, melyből azonban, sajnos, a 113—144 (vagyis összesen 32 oldal) hiányzik.

Oly férfúnak, mint gróf Teleki László, minden hagyománya ereklje. Még ha irodalmi belbecscsel nem bírna is, érdekes legalább, mindenesetre. Szép, sőt nagy szellem volt; s mivelődéstörténetünkben elévülhetetlen érdemei vannak. Az akadémiai eszme egyik — időre utolsó, érdemre első — előharczosa, mondhatni közvetetlen elődje Széchenyi Istvánnak, az Akadémia alapítójának. »Buzgó esdeklései« s »Véleménye« határozók voltak az Akadémia létrejöttére; szellemi alapítónak tekintendő. Valódi alapítója pedig annak a nagybecsű könyvtárnak, melyet nagyszellemű özvegye s nemeskeblű fiai az Akadémiának ajándékozván, alapját veték mai könyvtárunknak. Férje annak a kitünő nőnek, ki hazánkban s fővárosunkban a nemes női jótékonyság egyik legelső terjesztője vala, s a ki — az első nőtől származott mostoha fiában, Józsefben, nemcsak magának nevelt édes fiút, hanem a hazának s közelebbről Akadémiánknak is egy nagy embert, hazafit s tudóst. És végre, apja Akadémiánk emez egyik első rendű alapítójá-

nak s első és folytonos újraválasztások által egy századnegyeden túl köztiszteletben álló elnökének.

Ennyi kötelék csatolja Akadémiánkat gróf Teleki László emlékéhez. S méltó volna, hogy most feltalált s általam ezenel bemutatott kézírata a mi kézírattárunkban őriztethetnék; a mit — a tulajdonos úrnál teendő lépés által, úgy hiszem — nem is volna nehéz megnyerni.

Feladatomban, melyet önzetlen érdeklődésből magam elé vettem, nem terjedvén többre, mint ez érdekes lelemény egyszerű bemutatására, tisztelem először is a külső alakra nézve teljesítem.

A könyv, mint már említém, 313 negyedrét lapra terjed s elejétől végig a gróf Teleki László kezeirása. Egymástól független, számos — összesen 27 — darabot tartalmaz, melyek egyetlen egy, hexameterben írt darab kivételével, mind a párosan rímelő Sándor-versben vannak írva, melyet Zrínyi és Gyöngyösi négyes rímmel használtak, de melyet akkor (a múlt század végén s ennek az elején, mikor Teleki írt) már csak egy-pár rímmel szoktak írni.

A kézirat tisztáztatnak látszik, javítgatások nélkül, de nem egy időből való. Úgy látszik, a szerző, a mint egyes költeményei készültek, egymásután vezette a kötetbe a tisztázatok, több-kevesebb gondtal, s kivált vége felé elsieltett kézírással.

Közös címe a kötetnek nincs. Elöl három levél üresen hagyva, hová valószínűleg a gyűjtő cím volt szánva, mely azonban elmaradt. Ép úgy hiányzik végül a tartalomjegyzék, mit azonban könnyen utána készíthetnénk magunk, ha a kézirat teljes volna, s belőle, mint már említém, 32 lap nem hiányzanék, s nem tudjuk, azon két darab közt, melyek egyikének vége, másiknak eleje hiányzik, hány és mi más ment még veszendőbe — ?

De a mit legjobban kell sajnálnunk, hogy az egyes darabok kelte, vagy szerzési ideje, csak kivételesen néhányra van följegyezve, a legtöbbször az is hiányzik. A gyűjtemény negyedik darabja, s az első, melynek kelte föl van jegyezve, ily czimű alkalmi vers: »Egy ezüst servisnek epitaphiuma: készült febr

792.« (a febr. előtt, a n a p számának hely hagyva); az utolsó pedig s a kötetnek is legutolsó darabja, épen tizenegy év mulva készült, s e címet viseli :

»Kedves második Házas Társamnak B. Mészáros Johannának születése napjára, A^o 1803. d. 20^k Febr. irtam, és az első Feleségemtől született Leánykám Johanka által kezében szolgáltatam e következő köszöntést.«

Igy a kötet, miután a legelől álló három terjedelmes darab sem lehet előbbi keletű*), körülbelül tizenegy év költői termékeit foglalhatja magában, azon életkorét, mikor az 1764-ben született szerző életének 28 és 40 évei közt s így legtehetősb korában volt. Verselt-e előbb is, vagy utóbb is, arra eddigelé semmi adatunk nincs.

De ideje már a lelemény belértékéről szólnom.

Trodalmi s különösen költői valami nagy becsét magam sem tulajdonítok neki. Egy nemes lélek s művelt szép elme ömlengései, a költői képzetnek kevés s a teremtő és alakító tehetségnek még kevesebb nyomaival. A gondolkodó fő s a szerető meleg kedély azonban minden lapon meglátszik. S abban az időben, mikor Amáde László és Faludi Ferenc, Orczy Lőrincz és Ányos Pál már halva voltak, Bessenyei és Bacsay, Révai és Baróti Szabó formákkal és iskolákkal küzdöttek, Szentjóni Szabó és Dayka pedig ifjan, reményeik bimbójában elhervadának, a megújult klasszikai korszak nagyjai : Kisfaludy Sándor s Berzsenyi még nem voltak és Csokonai is csak kezdett érvényesülni — ez időpontján az átmenetnek és forrongásnak, talán azt sem szabad kicsinylenünk, a mit egy nem született költő, csak a szép és igaz szeretetétől ihletve s a nemzeti nyelv iránti buzgó lelkesedésből, abszolút mérték szerint még saját korához képest is középszerűt teremte; kivált ha az író épen Teleki László, kit más téren annyi érdem koszorúja ékesít.

Igen, a gondolkodó fő s kutató szellem nyomaira akadunk mindjárt az első költeményben, mely a testes kötetet megnyitja s annak 1—23. lapjait foglalja el. Egy a Pope modo-

*) A legelső is, mint magából kitetszik, II. Lipót király halála s így 1792. márcz. 1-je után íratott.

rában írt erkölcsi, félig vallásos, félig bölcsészeti, szóval tan-
költemény gyanánt kezdődik, — bár folytatása más útakra
tér — e címmel:

A MAGAM MENNYORSZÁGA,

HA ÁLOM IS,

MÉG IS VALAMI.

Jeligéje, a horáczai »Pictoribus atque poetis Quidlibet audendi
semper fuit aequa potestas« csak a gondolat szabadságát
akarja jelezni, melylyel az írónak nem annyira költői képze-
lete, mint elmélkedő s kutató gondolkodása s aztán szeszélye
csapong, kérdésről kérdésre, a maga Mennyországa kifestésé-
ben. A lélek mivoltán, természetén, rendeltetésén, jövőbeli
állapotán kezdi a kérdezősködést; s leginkább a lélek és test
közötti kapcsolat csodás mivoltán és e kapcsolat feloldódásá-
nak módján töpreng.

Egyszerre, — folytatja:

„Mikoron magamban ekként tanakodnám,
S ezen rejtett dolgok körül vakoskodnám,
Egyszerre csak érzém testem lankadását,
És elevenítő erőnek fogyását.
Érzém, mint vágódnak fonali éltemnek,
Mint tompul ereje belső érzésemnek,
Hogy kezdte a testem lelkektől megválni,
Mintha a Halállal kéne szembezállni.
Nem ment ez egyszerre; csak lassan készültem,
Drága kedvesimhez csak lassanként hültem.
Nem volt már oly kedves gyermekim szerelme,
Mert erőt vett rajtam a halál félelme;
Társamnak körültem szíves esdeklése
Nem vala szívemnek megsebesítése;
Jó anyámnak értem gyászos zokogása
Nem vala szívemnek epesztő romlása stb.“

Végre lassanként feloldódnak a kötelékek; elszakad,
megválnak; s a Lélek mivoltának és állapotának most jut
érzetére:

„Lelkem, külön lévén, nem vala csak pára,
 Mert hallani s látni kezde nem sokára.
 Hallás, látás volt-e, vagy annak pótlása?
 Nem engemet illet meghatározása.
 Érezni is kezde — s ez is hogy' lehetett?
 Arról ítéletet elmém nem tehetett.
 Mert valami könnyü Testben vala téve
 Lelkem — és azzal oly formán körülvéve,
 Hogy bár szeme, füle, orra nem látszhatott,
 Még is érze, szaglott, látott és hallhatott.
 Nehéz test nem volt ez, csak könnyen lebege,
 Olyan mint a földnek a levegő-ege,
 Még ennél is tisztább, s még sem egyéb csak test,
 Ilyen vékony testet még Apelles sem fest.«

S e vékony testtel, lebegve, kezd emelkedni az ég magasai felé. Egy »Lélek« szólítja meg s viszi felfelé,

„Felérénk csakhamar az egek egebe,
 Örökkévalóság kellős közepébe,
 Hol a nagy Istenség ragyog hatalmában,
 Mutogatván magát tiszta világában.
 Tündöklését lelkem alig szenvedhette,
 Mert ezt a nagy erőt soha sem érzette.
 Mi volt ez az erő: azt ki nem mondhatom,
 Nem lévén oly erős, le sem is írhatom.“

Az isten azonban az érkező felett mindjárt ítéletet tart, vagy inkább tartat vele magával, földi élete folyását s tetteit bíráltatván. De az isten kegyelmes hozzá s nem ítéli szigorúan. Megengedi, hogy vezető-szellemével körültekinthessen az égben.

A költemény most következő része, akár a Virgil Eliziumának, akár a Dante Paradicsomának halvány utánezata, természetesen más személyekkel.

„Socrates szent Pállal együtt társalkodott,
 A rejtett dolgokról együtt okoskodott,
 S ha hibázott Socrat', szent Pál tanította,
 Járatlan útakon az eszét hordotta.

Socin szent Péterrel együtt vetekedett,
 Minden harag nélkül bátran kötekedett,
 S hol Socin a dolgot nehezen értette,
 Tántorgó elméjét ott Péter vezette.
 Calvin Servetussal csendesen éltenek,
 Mert már régtől fogva megbékéllettenek,
 Jól megesenesedvén Calvin dühössége,
 Nem volt itt Servetus neki ellensége.
 Még Luther apánk is nyilván társalkodott
 Sok számu papokkal“ —

s így tovább. Egy másik csoportban, mivel —

„A szegény gazdaggal meg volt elegyítve,
 Mert mindennek sorsa meg vala enyhítve“

együtt találja a minap meghalt »nagy« Leopoldot (t. i. II-at),
 nagyszivü anyjával s szintén nagy József bátyjával, továbbá
 nagy Frigyes, orosz Katalin s más császárok és királyok vol-
 tak együtt, de nem magokban,

„Hadi vezéreknek egész nagy serege,
 S az apróbb tiszteteknek számtalan fellege,
 A közkatonáktól körülvétettetett...“

Ismét más csoportban —

„Látám Kaunitzot Tsattammal *) járkálni —“

s így tovább.

Végre átmegy az ég minden csarnokán, míg egy szép
 helyen egy könyvet lát letéve, a jövődök könyvét, a melybe
 senki sem mer belenézni. S utoljára egy kárpithoz ér, mely az
 utolsó titkokat takarja. A vezető-szellem szétnyitja e kárpitot
 is s a különös látásra az alvó — mert kell-e mondani, hogy
 mind ez álom volt — fölébred.

Igy a bölcselkedéssel kezdődő költemény tulajdonképen
 semmire sem vezet. Lehet hogy ezért, lehet hogy a benne fog-
 lalt szeszélyes látásokért, nem is maradt megtámadás nélkül s
 a szerző szükségesnek látta »Védelmet« írni hozzá. E Védelem

*) Sic! T. i. Chatam, az idősebb Pitt.

(24—28. ll.) a lélek halhatatlansága mellett érvel, a közönséges érvekkel, s mennyországa imént festett képét e hitére mondja alapítottnak, mivel ismét nem sokat mond, legalább nem olyat, mit már előbb is nem mondott volna. Értékesebb a vallásbeli vizsgálódás szabadságának a védelme s óvás-tétel a hitbeli kényszer s idegen rábeszélés ellen. A protes-táns mondja:

„Megengedem nekik *) akármit higgyenek —
Csak engedjék, hogy én vallásom vizsgáljam,
Minden ágazatit e szerint formáljam ;
Mert a mit én egyszer helyesnek találok,
Csak aztat lihetem, csak a mellé állok.
Azt is értem : verssem' hogy meg nem engedik
Könyomtattattni — tán nem is tehetik.
Nem is vágyom erre ! csak az reménységem,
Hogy eljön az idő, melyben nemzetségem
Ezen verssem' bátran kezébe veheti
S tiszta gondolatom' abból megértheti.
— Akkor már nem élek ; az Úrnak lábánál
Érteni fogom azt, tiszta zsámolyánál,
A mit homályosan még most gyanítottam
S a mi körül itt-le talán vakoskodtam !«

A jövőben s az igazságban bízó lélek ez őszinte hite majdnem fölért költői felbuzdulással.

A kötet harmadik darabja (29—42. ll.) egy az előbbieknél tisztább tanköltemény, idegen elemek keverékétől tiszta. »A Vallás, Babona és Hitetlenség« czíme alatt a vallásosság-nak és a türelemnek nemes dicsőítése. Teleki e költeményben szükkeblü confessionalismus nélküli felvilágosodott theistának vallja s bizonyítja magát s elmékedéseit ismét a türelemre és az egyéni hit szabadságának elismerésére intó szavakkal végzi.

A kötetben csak e három darab van, mely elvont eszméket tárgyal s nem viseli magán az alkalmiság bélyegét. De az alkalmiság azért nem zárja ki az eszmei tartalom lehetőségét

*) T. i. a más nézetűeknek.

s azt, hogy a költő az alkalom mezében magasb gondolatok áldozópapja lehessen.

S valóban gróf Teleki Lászlónak épen alkalmi versei közt találjuk azt a kettőt vagy hármat, melyek akár erkölcsi, akár költői értéket tekintsünk, a legbecesebbeknek mondhatók valamennyi között.

A könyvbeli sor szerint első helyen áll ezek közt az atyja — az 1796. szeptember elsején elhunyt — s méltán nagy nevet érdemlő gróf Teleki József halálára írt »Buzgó fiú tiszteletnek és szeretetnek Emlékezet-köve«, mely a 67. lapon kezdődve, a 112-dikben, hol a könyv előbb említett hézaga kezdődik, még nincs befejezve; míg a 145. lapon, hol a kézirat újra kezdődik, már más költemény (az ipa, gróf Teleki Ádám, a Cid fordítója emléke) van folyamatban.

Visszatérve az előbbire, előre bocsátom, hogy szerzőnk, atyja életrajzát, mint tudva van, németül is megírta*), de az inkább csak adatokat ad, mint jellemrajzot. Emezt inkább a kezünkben levő költeményben kereshetünk. Az egészen a fiúi szeretet melege, őszinteség és közvetlenség ömlik el; kezdeté mindjárt más hangot üt meg, mint a hideg elmélkedését:

„Sirhatsz-e már szívem? vagy csak nyögsz magadban?
 Szólhatsz-e vagy hallgatsz még is bánatodban?
 Kötve tartja-e még nyelvedet a bánat?
 S keserves sorsomért másokkal csak szánat?
 Vagy elmondhatom tán én is, mit vesztettem?“

S annyira meg van hatva, hogy kétkedik annak, a mi történt, valóságában; kétkedik saját érzékeiben; s úgy tetszik neki, magának is sírba kell jó atyjával szállania.

Aztán összeszedi magát s a szerető emlékezet kezével állítja egybe apja képét, egyes jellemvonásaiból: a tudósét, a vallásos buzgóságú hívőét, a hazafiét, az emberét, a férjét, az apáét. Im egypár egyéni vonás a buzgó és vallásos protestáns rajzából, s hogy megérthessük, emlékezzünk meg az 1790. körüli állapotokról, a protestáns egyházban a papi és világi elem küzdelméről az elsőség felett, a Sinai uram hierarchiai

*) Siebenbürgische Quartalschrift VII. Jahrgang. 110—146. ll.

törekvéseiről s a világi urak, egy Domokos Lajos s épen a nagy Teleki József hatalmas fellépéséről azok ellen.

„Jó keresztény voltál, de nemcsak szokásból —
 Hanem azért, mivel hitted s értetted jól,
 Hogy a kereszténység egyedül idvezít
 S hogy a hol az elme haboz, ez könnyebbit.
 Szeretted vallásod' s annak tisztaságát,
 De meg nem vetéd a természet világát,
 Ezt tetted vallásod fundamentomának . . .

.
 Szeretted vallásod értelmes tagjait,
 Megbecsülted annak érdemes papjait.
 Szeretted papodat az Urnak házában,
 Nem az igazgató háznak tornáczában.
 Tudtad, hogy ott vagyon esendes nyugodalom,
 Hol körül van nyirva a papi hatalom.
 Kegyes voltál s az Ur neve tiszteletét
 Senmi állapotban soha meg nem vetéd.
 Imádkoztál, de nem tettetők módjára,
 Kiállva a templom legfőbb piaczára ;
 Hanem a legtítkosb szobádba bézárva,
 Felemelt kezekkel, mint egy igaz árva.
 Tudtam szokásodat, s egyszer meglestelek,
 Nem haragszol, Lélek, ha im lefestelek.
 Mit láték ? Jákobot, nagy tusakodásban,
 Egy buzgó férfiút elragadtatásban,
 Láttam, hogy miképen beszélsz isteneddel,
 Mily szorosan vetesz számat a sziveddel . . .
 Csak lelked állott ott, tested megszünt lenni,
 Mert ily buzgóságban nem tuda részt venni.
 Láttam még többet is, s érzékenységekben
 Így sohajtottam fel, megindult szívemben :
 A mely férfi így tud Istennel beszélni :
 Angyal az, nem ember, azt kell róla vélni !“

Hasonló igaz érzés szól az első feleségére, gr. Teleki Máriára írt emlékköltevényében is. »Egy igaz jó asszonynak valóságos képe« — ily czímet adott szerelme és fájdalma ez

ömledézéseinek. Az akkori (s még későbbi) predikátorok módjára, itt is egyes alkatrészeiben festi a jellemet s eszményt igyekezik festeni. De az őszinteség szól belőle, melyről hangja nem hagy kétkedni. Kisded gyermekeit viszi anyjok ravatalához:

„Jertek gyermekeim, itt fekszik anyátok,
 Áldott kezét, mint én, könnyel áztassátok!
 Csak teste fekszik itt, lelke ott az égben
 Repdes ama régen várt gyönyörűségben.
 A jobb rész már eltiint; csak a sár hajléka
 Fekszik e leplekben, s becses onladéka
 Kezd már feloszolni. Ezt is becsüljétek,
 S higyjétek el, bizony ez is nagy kincs néktek.
 Huzzátok el azért e fejér lepleket,
 Hadd oktassalak itt, négyen, benneteket.
 Hadd mondjam meg, ki volt az nektek és nekem,
 Hadd lássa e képben minden emberi szem,
 Hogy mikor siratom kedves Máriámat:
 Okkal áztatom én bánatos orczámat....“

S íme a közvetlenség:

„Látjátok gyermekim, m e g v o n ú l t orczáját,
 Hervadva, egyébként pirosló rózsáját....“

E terjedelmes költemény, mely a 217. laptól a 276-ig terjed, melyben a tárgyával s bánatával eltelt lélek alig bír kifogyni a szóból, szépségben s igazságban talán csak a kötet utolsó darabjának enged, melyet három év múlva, a második házasságában megvigasztalódott özvegy s ismét boldog férj, ahhoz a fenkölt szellemű nőhez, b. Mészáros Johannához intéz, kit még a mai nemzedék élő öregjei is ismertek, mint nemének egyik kiváló díszét, s kiről Toldy, 1844-ben tartott akadémiai gyászbeszédében, ép úgy nem tud megindulás, mint lelkesedés nélkül szólni.

Férje, a többi közt így szól hozzá:

»Természetes az a szívem kívánsága,
 Hogy mindennap nőjön élted boldogsága.
 Sok hiba van bennem, azt nem tagadhatom,
 De bár is hibázom, jó a gondolatom.

A szívet tekintsed, ne nézz az erőre,
 Ha bűt okoznék is, ne ítélj előre.
 Legjobb czél mellett is sokszor hibázhatunk,
 Hajótörést szenved legjobb indulatunk.
 Szeretnék téged szereneséssé tenni —
 De nem tudok mindig révpartomra menni.
 S ha olykor e részben vakon próbálgatok,
 — Ember vagyok, azért megtántorúlhatok —
 Igazíts — vigyázzván minden lépésemre!“

De elég is az idézetekből. Még csak néhány jellemző vonást.

József főherczeg nádornak Paulowna orosz csász. herczegnővel egybekelésére üdvözlő verseket irván, azokat a szerző maga francia versekbe is lefordította s eredetit és fordítást együtt nyújtotta be a főherczegnek. A nádor kegyesen fogadta s azt mondá: nem volt szükség a francia fordításra, magyarul is megértette volna. Teleki a nádor e szavát örömjongva jegyzi fel könyvébe, s im e sorokkal kíséri:

„Hogy magyarul értesz, azt Te magad mondád,
 Bátorságot ezen versekre e szód ad.
 Dicső szó volt! Tartsd meg nyelvünket kedvedben,
 S éleszd fel andalgó Múzsánkat kebledben.
 Engedd: e nagy szónak hirdetője legyek,
 Erről nemzetemnél bizonyoságot tegyek.
 Édes érzés: szádban nyelvünket tisztelni
 S ily nagy hazafiban becsünket emelni!“

E sorok az önkénytelen rögtönzet bélyegét viselik magokon, mely egzsersmind a költői igazság bélyege is.

Más helyen (282. l.) im e följegyzést találjuk:

»Gróf Fekete János úrnak (a Generalisznak) a feleségemről (t. i. első felesége halálára) írt versemnek némely részét elolvastán, nem tudom mi októl vezéreltetve, e következő vagdalkozó poémát adta által, de előbb a félvárosnak elolvasta.«

S aztán leírja a Fekete egész versét, melynek veleje az, hogy a szeretett halottat elég volna némán vagy kevés szóval

siratni, nem »szétszedni« úgy szólván ízről ízre, testi lelki szépségeit; stb.

Feketének, aesthetikai szempontból, kétségkívül igaza volt; de Telekit a támadás érzékenyen bántotta s talán még inkább az, hogy a »vagdalkozó verset, szerzője, előbb a félvárosnak megmutogatta« s sértődve felelt rá, hasonló versekben. Barátságuk, legalább az egykori melegséggel, nem is állt többé helyre.

Hogy e komoly s bölcselkedő ember vidám, sőt pajzán is tudott lenni, apróbb alkalmi versei közül nem egy mutatja. Ilyen a már említett »Egy ezüst service epitaphiuma«, a tokjába rejtett ezüst készletről. Ilyen a következő című: »Egy szép dámának, mikor tréfa között eltörtem a dolgozó kosarát« — s helyette más kosarat vett; ilyenek a »B. Bánfi Zsuzsána húgom nevenapjára készült versek«, melyekből a megénekelt leányka (sógornője) kedélyes dévajsága szinte kimosolyog.

„Hogy verseket irjak, mit kényszerítettél,
S a mellett oly csalfán rám miért neveltél?
Hogy velem kötődni szeretsz, tapasztalom,
S elhidd, hogy nekem is épen nem unalom:
Mikor szép elmédnek látom frissességét,
Bosszantásaidnak érzem élességét.
Úgy mint sógoroddal kötekedhetsz velem,
De úgy mint poéta, én rá azt felelem:
A poétának áll sok szabadságában,
Könnyen megpiríthat téged egy szavában.“

s aztán a fiatal leánynak sok jót kívánva, utoljára a férjjel végzi, a kit leír előtte s versét ily kedélyesen fejezi be:

„Ez a kívánságom — s megpirítottalak,
Mikoron tisztelni verssel kívántalak;
Máskor is hát tőlem ha akarsz verseket:
Csak kötődjél velem — s kaphatsz ilyeneket.“

Bocsánat, Tek. Akadémia, hogy e helyen, mely a költészetből csak a remeket tűri el, egy alig több, mint középszerű költő, nagyobbára alkalmi verseivel ennyi ideig fárasztottam

a figyelmet. Nem akartam Teleki Lászlót nagy vagy bárcsak jeles költőül is tüntetni föl; sem a löllei le eményt költői irodalmunk valamely elveszett és feltalált drágaságául árujni. Becset csak a szép lélek ad e műveknek, mely bennök tükrözik; s főérdekök, hogy gróf Teleki Lászlótól, a »Buzgó Esdek-lések« írójától származtak.

Benyújtom egyszersmind a kézirat tulajdonképeni birto-kosának, Baán Lajos úrnak, időközben Herczegh tanárhoz érke-zett levelét, mely biztos reményt nyújt e kéziratnak az Akadé-mia tulajdonába megszerezhetése iránt.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l. 40 kr. — II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálmik dana hangjegye. 1874. 32 l. 20 kr. — III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományának művelése hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l. 40 kr. — IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l. 20 kr. — V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről. tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l. 20 kr. — VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanférjak 1874-ben Innsbruckban tartottgyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l. 15 kr. — VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól 15 kr. — VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól 1875. 28 l. 15 kr. — IX. Szám. Az ik-es igeokról. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l. 15 kr. — X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap. 15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l. 25 kr. — II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l. 30 kr. — III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48. l. 30 kr. — IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mórr. tagtól. 1876. 22 l. 15 kr. — V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly l. tagtól. 1876. 40 l. 25 kr. — VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 25 l. 20 kr. — VII. Szám. A-schylos. Télfy Iván lev. tagtól. 1876. 141 l. 80 kr. — VIII. Szám. A mutató névmás hibás használata. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1876. 15 l. 10 kr. — IX. Szám. Nyelvtörténelmi tanulmányok a nyelvújításra nézve. Imre Sándor l. tagtól 1876. 97 l. 60 kr. — X. Sz. Bérczy Károly emlékezete. Arany László l. tagtól 10 kr.

Hatodik kötet. 1876.

I. Szám. A lány aspiraták kiejtéséről a zenében. Mayr Auréltól. 10 kr. — II. Szám. A mandusk szertartás könyve. Bálint Gábertól. 10 kr. — III. Szám. A rómaiak satirájáról és satirairókról. Dr. Barna Ignác z l. tagtól. 20 kr. — IV. Szám. A spanyolország arabok helye az iszlám fejlődése történetében összehasonlítva a keleti arabokéval. Goldziher Ignác z l. tagtól. 50 kr. — V. Emlékbeszéd Jakab István l. t. fölött. Szász Károly r. tagtól. 10 kr. — VI. Adalékok a m. t. Akadémia megalapítása történetéhez. I. Szilágyi István l. tagtól. II. Vaszary Kolozstól. III. Révész Imre l. tagtól. 60 kr. — VII. Emlékbeszéd Mátray Gábor l. t. felett. Bartalus István l. tagtól. 10 kr. — VIII. A mordvaiak történelmi viszonytárságai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 20 kr. IX. Eranos. Télfy Iván lev. tagtól. 20 kr. — X. Az ik-es igeokról. Joannovics György l. tagtól. 40 kr.

Hetedik kötet.

I. Egy szavazat a nyelvújítás ügyében. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — II. Podhorszky Lajos, magyar-sínai nyelvhasználtása. Budenz József r. tagtól. 10 kr. III. Lessing (székfoglaló). Zichy Antal lev. tagtól. 20 kr. — IV. Kapcsolat a Magyar és szuomi irodalom között. Barna Ferdinánd, lev. tagtól. 10 kr. — V. Néhány ősműveltségi tárgy neve a magyarban. Barna Ferdinánd l. tagtól. 30 kr. VI. Rankavis Kleon új-görög drámája. Télfy Iván lev. tagtól. Ára 30 kr. — VII. A nevek uk ésük személyragairól. Imre Sándor l. tagtól. 20 kr. — VIII. Emlékbeszéd Székács József t. tag fölött. Ballagi Mórr. tagtól. 20 kr. — IX. A török-tatár nép primitív culturájában az égi testek. Vámbéry Ármin r. tagtól. 10 kr. — X. Bátor László és a Jordánszky-codex bibliafordítása. (Székfoglaló.) Volf György l. tagtól. 10 kr.

Nyolczadik kötet.

I. Corvin-codexek. Dr. Ábel Jenő től. 60 kr. — II. A mordvaiak pogány Istenei s ünnepi szertartásai. Barna Ferdinánd l. tagtól. 50 kr. — III. Orosz-lapp utazásomból. Dr. Genetz Arvidtól. 20 kr. — IV. Tanulmány a japáni művészetéről. Gróf Zichy Ágosttól. 1 frt. — V. Emlékbeszéd Pázmándi Horvát Endre 1839-ben elhunyt r. t. fölött. A születése századik évfordulóján, Pázmádon rendezett ünnepélyen, az Akadémia megbízásából tartotta Szász Károly r. t. 10 kr. — VI. Ukkonpolhár. A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. —

A régi magyar jogi szokásnak egyik töredéke. Hunfalvy Pál r. tagtól. 20 kr. — VII. Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó-indben. Mayer Auréltól. 60 kr. — VIII. Magyarországi humanisták és a dunai tudós társaság. Dr. Ábel Jenő től. 80 kr. — IX. Ujperzsa nyelvjárások. Dr. Podzer Károlytól. 50 kr. — X. Beregszászi Nagy Pál élete és munkái. Székfoglaló Imre Sándor r. tagtól. 30 kr.

Kilencedik kötet.

I. Emlékezés Schiefner Antal k. tag felett. Budentz J. r. tagtól	10 kr.
II. A Boro-Budur Jáva szigetén. Dr. gróf Zichy Ágost l. tagtól.	40 kr.
III. Nyelvünk újabb fejlődése. Ballagi Mór r. tagtól.	20 kr.
IV. A hunnok és avarok nemzetisége. Vámbéri Ármin r. tagtól	30 kr.
V. A Kún- vagy Petrarka-codex és a kúnok. Hunfalvy Pál r. tagtól.	30 kr.
VI. Emlékezés Lewes Henrik György külső tag fölött. Szász Károly r. tagtól.	10 kr.
VII. Ős vallásunk főistenei. Barna Ferdinand l. tagtól	40 kr.
VIII. Schopenhauer aesthetikája. Dr. Ruzsicska Kálmántól.	10 kr.
IX. Ős vallásunk kisebb istni lényei és áldozat szertartásai. Barna F. l. tagtól.	30 kr.
X. Lessing mint philologus. Dr. Kont Ignácztól	30 kr.
XI. Magyar egyházi népénekek a XVIII. századból. Székfoglaló. Bogisich Mihály l. tagtól.	50 kr.
XII. Az analogia hatásáról, főleg a szóképzésben. Simonyi Zsigmond l. tagtól	20 kr.

Tizedik kötet.

I. A jelentéstan alapvonalai. Az alakokban kifejezett jelentések. (Székfoglaló.) Simonyi Zsigmond l. tagtól	30 kr.
II. Etzelburg és a magyar hünmonda. (Székfoglaló.) Heinrich Gusztáv l. tagtól.	20 kr.
III. A M. T. Akadémia és a szömi irodalmi társaság. Hunfalvy Pál r. tagtól.	20 kr.
IV. Értsük meg egymást. (A neologia és orthologia ügyében.) Joannovics György t. tagtól	30 kr.
V. Baranyai Decsi János és Kis-Viczay Péter közmondásai. Ballagi Mór r. tagtól	10 kr.
VI. Euripides tropusai összehasonlítva Aeschylus és Sophocles tropusaiival. Mivélségtörténeti szempontból. (Adalék a költészet összehasonlító tropikájához.) Dr. Petz Vilmos tanártól	60 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM: Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 irt.